

Justitiedepartementet

Betänkandet Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare (SOU 2024:93)

Ju 2024/02655

Sammanfattning

Utredningens slutsatser är ett resultat av avvägningar mellan tungt vägande motstående intressen. Det rör sig om balansakter som kan behöva justeras på grund av de ändringar som kan bli aktuella med anledning av de pågående lagstiftningsärenden och regeringsuppdrag som utredningen redogör för i kapitel 4. Sådana påkallade justeringar kan mycket väl resultera i att de avvägningar som i nuläget är välbalanserade inte längre är det. Kammarrätten förutsätter att detta iakttas i det fortsatta lagstiftningsarbetet och att nya samlade avvägningar görs när eventuella ytterligare åtgärder beslutas med sikte på ungdomsbrottslighet och som gör intrång i den personliga och kroppsliga integriteten och inskränker individens rörelsefrihet. Kammarrätten anmärker vidare att en rättvisande avvägning kompliceras av de svårigheter tidsbegränsade bestämmelser på området för tvångsmedel leder till, när det gäller att vid olika givna tidpunkter få en samlad överblick över det integritetsintrång som bestämmelserna medger.

När det gäller förslagen och bedömningarna motsätter sig kammarrätten

- bedömningen i fråga om syftet med kvarhållande av brottsmisstänkta barn (10.3.1),
- förslaget att barn ska få hållas kvar av sociala skäl i fler fall (10.3.2),
- bedömningen i fråga om tvångsmedel inför eventuell resning (17.6.2),
- förslaget att det bör införas en möjlighet att hålla kvar en grupp (18.5.3),
- förslaget att personlig inställelse får ersättas med digitalt möte (19.2.3), och
- bedömningen i fråga om konsekvenserna för Sveriges Domstolar (21.2.2.).

Kammarrätten har härutöver synpunkter på utredningens argumentation i vissa delar i kapitel 13 och 14. Kammarrätten ställer sig frågande till argumentationen i fråga om betydelsen av barns känslighet för intrång i den personliga integriteten och konsekvenserna av denna för möjligheten att använda hemliga tvångsmedel mot barn. Vidare ifrågasätter kammarrätten

om de marginella begränsningar utredningen föreslår i fråga om användningen av hemliga tvångsmedel mot barn i förhållande till vuxna fyller någon funktion av betydelse (13.3.4, 13.3.5 och 13.3.6). Avslutningsvis anser kammarrätten att argumentationen till stöd för att tidsbegränsa lagstiftningen behöver förtydligas (13.14).

I övrigt instämmer kammarrätten i förslagen och bedömningarna.

Syftet med kvarhållandet (10.3.1) och Barn får hållas kvar av sociala skäl i fler fall (10.3.2)

Kammarrätten motsätter sig bedömningen i avsnitt 10.3.1 och förslaget i avsnitt 10.3.2.

Kammarrätten uppfattar att utredningen menar att det primära syftet med polisens möjligheter att hålla kvar ett brottsmisstänkt barn är att barnet snarast ska få ett adekvat psykosocialt omhändertagande. Utredningen anger bl.a. att kvarhållandet syftar till att ge barnet det stöd som ofta behövs i anslutning till ett polisingripande och att lämplig vuxen eller företrädare för socialtjänsten bör stå för omhändertagandet. Det är alltså den unges intresse av stöd och hjälp både vid ingripandet och på längre sikt som är i förgrunden.

Argumentet att polisens befogenhet att hålla kvar barnet signalerar samhällets syn på allvaret i situationen ter sig mot denna bakgrund som tunt. Det är vidare oklart om en sådan signal vid själva ingripandet får några effekter, såsom att den motverkar en fortsatt ogynnsam utveckling för barnet.

Ett skäl för att utöka möjligheterna för polisen att hålla kvar ett brottsmisstänkt barn, skulle med utredningens utgångspunkter kunna vara att det adekvata psykosociala omhändertagandet inte kan anordnas inom ramen för nu gällande tidsfrister. I betänkandet redogörs dock inte för något underlag som ger stöd för en sådan slutsats, såsom att företrädare för socialtjänsten inte skyndsamt kan ta emot ett brottsmisstänkt barn efter överlämnande från polisen eller att ordföranden i socialnämnden skyndsamt inte kan fatta beslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU av ett barn som kvarhålls av polisen.

Sammanfattningsvis anser kammarrätten att skälet som hänger samman med det ovan beskrivna signalvärdet inte är tillräckligt tungt vägande med hänsyn till det som utredningen anser vara det primära syftet med polisens möjligheter att hålla kvar ett brottsmisstänkt barn. Kammarrätten menar därför att utredningens argumentation inte ger stöd för slutsatserna i bedömningen och förslagen i avsnitten.

Hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år i brottsutredningar (kapitel 13)

I flera avsnitt i kapitel 13, och även i kapitel 14, anför utredningen som argument *för* en restriktiv syn på användningen av hemliga tvångsmedel och argument *mot* användningen av hemliga tvångsmedel mot barn, att barn under 15 år anses befinna sig i en känslig period i sin utveckling och att barn i den åldern inte har nått samma mognad och utveckling som vuxna. Det anges att barn anses vara särskilt känsliga för intrång i den personliga integriteten. Med beaktande av den restriktivitet som redan ska gälla när det

gäller användandet av hemliga tvångsmedel i förhållande till unga vuxna och vuxna ifrågasätter kammarrätten om det alls finns något utrymme för användning av hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år.

Samtidigt är det för kammarrätten oklart i vilken mån utgångspunkten att barn upplever intrång i den personliga integriteten på annat sätt än vuxna är aktuell fullt ut i dag. I några avsnitt i betänkandet (t.ex. avsnitt 14.6.2) finns en hänvisning till prop. 2009/10: 105 s. 45 f. Förutom att nämnda förarbete är 15 år gammalt vid det här laget och att synen på vad som uppfattas som integritetskränkande sannolikt förändras med tiden saknas det källor för uttalandet i prop. 2009/10 s. 45 f.

Härutöver kan noteras att argumentet används på samma sätt oavsett vilket hemligt tvångsmedel det är fråga om. Det sätt som argumentet används framstår därför som onyanserat.

Sammanfattningsvis anser kammarrätten att det behöver tydliggöras i vilken mån de olika hemliga tvångsmedlen leder till större intrång för barn. För det fall intrången är större för barn ifrågasätter kammarrätten om det över huvud taget är möjligt att använda hemliga tvångsmedel mot barn på det sätt utredningen föreslår.

Den valda modellen (13.13.4)

Om det ska anses finnas ett utrymme för användning av hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år har kammarrätten i och för sig inga invändningar mot den föreslagna modellen.

Kammarrätten ställer sig dock frågande till att grova narkotikabrott inte föreslås ingå i brottskatalogen. Mot bakgrund av redogörelsen av dagens utveckling i kapitel 3 i betänkandet och de utgångspunkter som utredningen bedömer ska vara styrande vid överväganden och förslag om regleringen av tvångsmedel i inledningen till kapitel 7 i betänkandet, framstår anförda argument mot att ta med grova narkotikabrott i brottskatalogen som motsägelsefulla.

Kammarrätten ställer sig vidare frågande till den ytterligare fragmentisering av regelverket om hemliga tvångsmedel som blir följderna av de begränsningar i förhållande till barn som utredningen föreslår. Enligt kammarrätten är det uppenbart att en sådan fragmentisering av regelverket kan leda till ej avsedda effekter vid tillämpningen.

Högre krav för hemlig rumsavlyssning (13.13.5)

Kammarrätten gör här samma reflexion som gällande avsnittet Den valda modellen (13.13.4).

Postkontroll bara vid vissa brott (13.13.6)

Om det ska anses finnas ett utrymme för användning av hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år anser kammarrätten att postkontroll ska få användas under samma förutsättningar som föreslås för hemlig avlyssning, hemlig övervakning av elektronisk kommunikation, hemlig kameraövervakning och hemlig dataavläsning som inte gäller rumsavlyssning.

Mot bakgrund av redogörelsen i kapitel 3 och de utgångspunkter som nämns i kapitel 7 i betänkandet, framstår förslaget om den begränsade användningen av postkontroll som motsägelsefullt.

Kammarrätten ställer sig vidare, som framgått, frågande till den ytterligare fragmentisering av regelverket om hemliga tvångsmedel som blir följden av de begränsningar i förhållande till barn som utredningen föreslår. Enligt kammarrätten är det uppenbart att en sådan fragmentisering av regelverket kan leda till ej avsedda effekter vid tillämpningen. Dessutom är valet att begränsa bort just postkontroll som tvångsmedel mot barn svårbegripligt.

Den lagtekniska lösningen (13.14)

Kammarrätten noterar att utredningen föreslår att bestämmelserna ska tidsbegränsas. Att det på senare år tycks ha blivit en standardåtgärd för lagstiftning på området tvångsmedel, är dock enligt kammarrättens mening inte ett fullgott skäl att frånga det som normalt får antas gälla för bestämmelser som ska meddelas genom lag. En bestämmelse som meddelas genom lag och som innebär att intrång i en enskilds personliga integritet kan medges, får normalt sett antas gälla ett behov som gäller över tid, kunna beredas med iakttagande av beredningskravet enligt 7 kap. 2 regeringsformen (RF) och gälla över tid enligt 8 kap. 18 § RF.

Det utredningen gör gällande som skäl för en tidsbegränsning – att regleringen inte förväntas användas i så särskilt stor utsträckning, att regleringen dock kommer att leda till att fler personer än i dag, både barn och vuxna, kommer att utsättas för intrång i den personliga integriteten, att barn anses vara särskilt känsliga för integritetsintrång samt att det nu föreslås vidtas en rad andra åtgärder som syftar till att hejda den utveckling som innebär att allt fler barn dras in i kriminalitet – kan lika gärna bedömas vara skäl som talar emot att det finns ett behov av en reglering som innebär så stora intrång som förslagen.

Om skälet för att tidsbegränsa bestämmelserna är att de ska utvärderas, bör det anges hur utvärderingen ska gå till och vem som ska göra den. Om bestämmelserna som utredningen föreslår ska omfattas av den översyn som ska genomföras enligt det av regeringen beslutade uppdraget Hemliga och preventiva tvångsmedel – en effektiv och tydlig reglering (dir. 2025:12), så bör det tydliggöras i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år i underrättelseverksamhet (kapitel 14)

Kammarrätten gör här samma reflexion som gällande kapitlet Hemliga tvångsmedel mot barn under 15 år i brottsutredningar (kapitel 13).

Tvångsmedel inför eventuell resning – utgångspunkter (17.6.2)

Kammarrätten motsätter sig bedömningen i avsnitt 17.6.2.

Kammarrätten anser att de argument som anförs till stöd för att rucka på orubblighetsprincipen inte är tillräckligt tungt vägande vad gäller resning till nackdel för en tidigare tilltalad.

Det bör införas en möjlighet att hålla kvar en grupp (18.5.3)

Kammarrätten motsätter sig bedömningen i avsnitt 18.5.3.

Kammarrätten anser att en proportionalitetsbedömning av en bestämmelse som medger kvarhållande av en grupp av personer förutsätter att tillämpningen av bestämmelsen begränsas till grupper som inte överskrider viss storlek. Att lämna den frågan oreglerad för ett tvångsmedel som medger ett kollektivt ingripande för att utreda brott är dessutom svärförenligt med kravet på att bestämmelser som begränsar enskildas rörelsefrihet endast får meddelas genom lag.

Det regelsystem som utredningen föreslår innehåller inte någon begränsning av bestämmelsernas tillämpning i fråga om en grupps storlek. De bestämmelser som utredningen föreslår överlämnar i stället till polisen att göra bedömningen om åtgärden kvarhållande av grupp är proportionerlig i varje enskilt fall. Med tanke på att det rör sig om en kollektiv åtgärd som närmast ofelbart kommer att rikta sig mot ett stort antal personer som inte är misstänkta för brottet i fråga, är det inte tillräckligt att den brottsutredande myndigheten, Polismyndigheten, och den polisman som ska fatta beslutet ska tillse att beslutet är proportionerligt. De tidsfrister för åtgärden som utredningen föreslår är inte heller sådana att ovan beskrivna tveksamheter uppvägs.

Sammanfattningsvis anser kammarrätten att skälen för bedömningen inte är tillräckligt tungt vägande för de förslag som utredningen lämnar om kvarhållande av grupper.

Digitalt möte i stället för personlig inställelse (19.2.3)

Kammarrätten motsätter sig förslaget i avsnitt 19.2.3.

En viktig utgångspunkt för utredningen är att bestämmelserna ska bidra till att motverka en fortsatt ogynnsam utveckling för ett barn som är misstänkt för brott. Utredningen menar också att vissa åtgärder kommer att inskräpa allvaret i situationen för det barn som är brottsmisstänkt. Med sådana utgångspunkter framstår möjligheterna att ersätta personlig inställelse med digitalt möte som alltför vidlyftiga. Om utgångspunkterna med allvar ska bilda en ram för regleringen, bör regleringen snarare ge ett tydligt uttryck för att personlig inställelse är huvudregeln. Att digitalt möte är ett av två alternativ som får väljas om det är lämpligt, ger inte uttryck för detta. Mot bakgrund av de utgångspunkter utredningen angett, anser kammarrätten att skälen för förslaget i avsnittet inte är tillräckligt tungt vägande.

Konsekvenserna för Sveriges domstolar (21.2.2)

Kammarrätten motsätter sig bedömningen i avsnitt 21.2.2.

Kammarrätten instämmer i att förslagen om att utöka möjligheterna att använda tvångsmedel och om vissa ändringar i LUL med de konsekvenser de får för möjligheterna att föra bevisstalan leder till ökade kostnader för de allmänna domstolarna. Huruvida ökningarna är på den nivån att de rymms inom nuvarande anslag för Sveriges Domstolar, går inte att bedöma på det underlag utredningen presenterar. För kammarrätten ter sig framför allt handläggningen av de hemliga tvångsmedlen som förenade med höga kostnader. I avsaknad av närmare beräkningar av vad en sådan

handläggning kostar i domstol per ärende kan kammarrätten inte instämma i bedömningen i avsnittet. Kammarrätten motsätter sig därför bedömningen.

Yttrandet har beslutats av kammarrättspresidenten Mattias Almqvist och kammarrättsrådet Mona Aldestam (tillika föredragande).

Mattias Almqvist

Mona Aldestam